

Dílo: Jáma a kyvadlo (E. A. Poe)

Předmět: ČJ - rozbor děl

Přidal(a): TerkusCZ

Edgar Allan Poe (1809 - 1849)

- Narozen 19. ledna 1809 v Bostonu, USA, do rodiny kočovných herců.
- Otec, závislý na alkoholu, rodinu opustil a krátce poté matka zemřela na tuberkulózu, což vedlo k umístění malého Edgara do sirotčince.
- Následně se ho ujala rodina Allanů, jejíž vliv se promítl do jeho celého života.
- Studoval na University of Virginia, ale kvůli finančním problémům a hráčským dluhům byl nucen školu opustit.
- Pracoval jako redaktor za velmi nízkou mzdu, což ještě více podtrhovalo jeho těžkou životní situaci.
- Oženil se se svou 13leté sestřenicí (Virginia Clemm), která se stala jeho múzou a zároveň zdrojem osobní tragédie. Po předčasné smrti Virginie propadl depresi, začal pít a následně fyzicky i duševně chátral.
- Za svůj život vytvořil přibližně 78 hororových povídek, několik básnických sbírek, esejí a pár satir či parodií, které však nikdy nezískaly širokou popularitu.
- Dnešním světu zanechal Poe nesmazatelnou stopu jako zakladatel moderního hororu a detektivní prózy; jeho dílo ovlivnilo světovou literaturu, i když za jeho života nebyl vždy plně oceněn.

Literárně-historický kontext

- Edgar Allan Poe působil v období romantismu, zejména v první polovině 19. století.

Romantismus

- Romantismus byl založen na hledání svobody, odmítání společenských konvencí a volání po novém uspořádání, což se projevovalo i v důrazu na individuální výraz.
- Tento směr se formoval mezi revolucí v roce 1789 ve Francii a vlnou revolucí v roce 1848 v Evropě, kdy se naděje na nové společenské uspořádání rozplynuly v důsledku napoleonských válek, čímž se zvýšila nespokojenost a buřičství.
- Název „romantismus“ pochází z francouzského slova *romantique*, což odkazuje na prvky románu, tajemství a fantastického, které jsou typické pro díla té doby.
- **Hlavní znaky romantismu:**
 - Individualismus: Každý jedinec je považován za výjimečného a jeho vnitřní svoboda a sny jsou klíčové.
 - Subjektivismus: Autor vkládá do svých postav mnoho vlastních emocí a osobních zkušeností.
 - Schematismus: Používání ustálených symbolů (například poutník symbolizující hledání, loupežníci symbolizující svobodu, mnichové zdůrazňující osamělost) je typické.
- **Témata a motivy:**
 - Konflikt mezi jedincem tvořícím své sny a společností ovládanou peněžitými vztahy.
 - Obdiv k minulosti, mystice, lidové slovesnosti, exotice a únik do vlastního nitra.
 - Láska často zůstává nenaplněná a tragická.
- **Postavy v romantismu:**
 - V romantických dílech je hlavní hrdina někdy netypický – může to být vrah, zloděj, duševně vyšinutý či tělesně postižený člověk, a v Poeových dílech ženy často vystupují jako oběti osudu.

Spisovatelé 19. století (próza a další žánry):

- **Německo:** Novalis, bratři Grimmové, Heinrich Heine
- **Anglie:** Lord George Gordon Byron, Walter Scott, Percy Bysshe Shelley, John Keats
- **Francie:** Victor Hugo (*Legenda věků*, *Chrám Matky Boží v Paříži*, *Ubožáci*), François-René de Chateaubriand, Stendhal, Alexandre Dumas ml.
- **Rusko:** Alexandr Sergejevič Puškin (*Evžen Oněgin*), Michail Jurjevič Lermontov, Nikolaj Vas. Gogol
- **Polsko:** Adam Mickiewicz

Rozbor: Jáma a kyvadlo

Základní charakteristika

- **Literární druh:** Epika
- **Literární forma:** Próza (psaná v ich-formě)
- **Literární žánr:** Hororová povídka s temnými psychologickými a děsivými motivy

Téma, myšlenka, námět

- **Téma:** Konfrontace člověka s nevyhnutelnou smrtí a utrpením; zobrazení fyzických i psychických muk prostřednictvím symbolického prostředí.
- **Hlavní myšlenka:** Poe svým dílem zanechává u čtenáře dojem neodvratné hrůzy a vnitřního rozpadu, kde se mísí smutek, zoufalství a ironické momenty, které zároveň zdůrazňují absurdnost lidské existence v rukou neúprosného osudu.
- **Námět:** Příběh představuje osud kacíře, odsouzeného inkvizicí, který je postaven před smrt upřímným rozsudkem. Po krátkém omdlávání se probouzí v temné cele, kde krok za krokem odkrývá děsivé prostředí – od zmatené tmy a dusivého prostoru až po hrozné kyvadlo, jež symbolizuje neúprosný příchod smrti.

Kompozice:

- Děj je vyprávěn chronologicky s postupným budováním napětí: od rozsudku a počátečního omdlávání přes detailní průzkum cely až k dramatickému finále, kdy se prostředí stává stále nepříjemnějším a zužujícím se do katastrofální závěrečné scény.
- Postupné odhalování prostorových detailů a neustálý vývoj děje prostřednictvím vnitřních monologů vypravěče vytvářejí silný psychologický efekt.

Jazykové prostředky:

- Autor používá spisovný jazyk s archaickými prvky (typicky v českých překladech –

například slova jako „drkotaje“, „kutna“, „chřípí“), což dodává textu starobylý a tísnivý nádech.

- Ich-forma vypravěče umožňuje detailní zobrazení psychického rozpadu a vnitřních bojů (psychické stavy).
- Důraz na přesné popisy prostředí, neustálé opakování klíčových výrazů, zvolání a použití latinských či francouzských citátů umocňují atmosféru děsu a autentického napětí.

Časoprostor:

- **Místo děje:** Vězení města Toledo ve Španělsku – konkrétně temná cela nebo krypta, kde stěny zdobí kovové pláty s rukopisnými obrázky satanských výjevů.
- **Doba děje:** Pozdní středověk – období španělské inkvizice, kdy byly takové hrůzy reálnou součástí každodenní existence.

Charakteristika hlavních postav

- **Hlavní postava (trestanec):**
 - Neimenovaný kacír, který je odsouzen inkvizicí k trestu smrti.
 - Vyznačuje se odvahou a chytrostí, ale zároveň postupně upadá do hlubokého psychického zoufalství v důsledku extrémních tělesných i duševních muk.
- **Vedlejší postavy:**
 - Anonymní soudci a inkvizitoři, jež svým bezcitným chováním podtrhují tyranii a krutost doby.
 - Klíčová postava generála Lasalle, jehož natažená ruka v poslední chvíli symbolizuje naději a spásu.

Podrobný děj

Povídka začíná v temné soudní síni, kde je hlavní hrdina – nejmenovaný kacír obviněn z hereze – postaven před nelítostný inkviziční soud, jenž mu vyhláší rozsudek „Odsouzen k smrti“. Tato slova navodí okamžitý stav naprostého děsu a strachu, který vede k tomu, že vypravěč brzy omdlévá. Po neurčité době bezvědomí se probouzí v absolutní tmě dusivé cely, aniž by měl jakoukoli představu o svém novém prostředí, a začíná s neklidným vnitřním monologem

zjišťovat, že je obklopen neodvratnou temnotou a dusivým prostorem. Odvážně se rozhodne celu prozkoumat – pomalu kráčí a počítá své kroky, přičemž odhaduje rozměry místnosti, které jsou kolem 50 yardů. Při jednom ze svých průzkumů zakopne a s čím dál silnějším děsem zjistí, že část jeho obličeje je vystavena volnému prostoru, a pod ním se zlověstně rozprostírá hluboká jáma, jež symbolicky představuje neodvratný osud. Po dalším krátkém omdlávání se probouzí připoután k dřevěné lavici uprostřed cely, kde jej slabé světlo a malé množství jídla a vody na chvíli udržují naživu. Avšak nad ním se neúprosně vznáší kyvadlo s nabroušeným ostřím, jehož pomalé i neustupující pohyby vyvolávají stále intenzivnější pocit blížící se smrti. V zoufalství si vypravěč všimne, že cele se hemží krysy, a rozhodne se nalákat je využitím zbytků jídla tak, aby překousaly pouta, jimiž je připoután. Tento riskantní pokus mu však jen částečně pomůže, protože zároveň se místnost začne zužovat – stěny se rozžhavují a na nich se objevují rozpálené satanské motivy, zatímco prostor kolem něj se neúprosně zmenšuje. V momentě, kdy se zdá, že už není cesty úniku, a on je doslova tlačěn do středu místnosti, kde se nachází děsivá jáma, ozve se zvuk troubení a válečných kroků. Natažená ruka generála Lasalle, symbol záchrany a lidského soucit, vytrhne vypravěče z osudové pasti těsně v okamžiku, kdy by kyvadlo definitivně naplnilo svůj smrtící úkol. Tímto záchranným zásahem se nejen končí jeho osobní noční můra, ale také se zdá, že temná éra inkvizice ustupuje novému řádu, kde se krutost mísí s nečekanou nadějí.